

mertek vélni és nevezni. Ezzel legtöbbet Gábor Andor nyer, költészetének groteszk vonulata töretlenül van jelen és nagy pártosú, expresszionista „közéleti” líráját nem kompromittálják az alkalmi agitációs versek, napilap- és rádiópropaganda céljait szolgáló rimes újságcikkek. A harmadik előítéletől sajnos nem szakadt el a kötet. Gábor Andor zsenéi — ha még oly feltűnő is tartalmuk szociális elkötelezettsége — nem versválogatásba valók, részint mert alig előlegezik a tehetség későbbi formátumát és jellegzetes egyéni vonásait, részint mert egy már saját korában is avult stílusorszak epigon utánerzései. Különösen érthetetlen, hogy a 33 c. kötet anyagától (1918) hogyan, s miért kanyarodik vissza a válogatás 1905-höz. (Kürt-

szó az éjben.) Ez a kronológiai bakugrás azt a látzatot kelti, hogy Gábor tehetséges, de irracionalista filozófiáktól befolyásolt költőnek indult, később azonban fontos társadalmi-szociális kérdésekről írt konvencionális modorú önképzőkori verseket. A valóságban ez éppen fordítva történt, Gábor Andor és irodalmunk szerencséjére. A hermetikus magánlírából volt kiút, az életmű fejlődése a bizonyíték, de a rossz versekre csak az lehet a mentség, hogy a költői inasévek termékei. Ez azonban a kötetből — a kronológiai rend megbontása és évszámok híján — sehol se derül ki.

Ami a későbbi, 1918 utáni anyagot illeti, a legnagyobb elismeréssel kell szólnunk a válogatóról, Diószegi Andrásról. A költőket legjobb teljesít-

ményük minősíti, és Gábor Andor küzdő-szenvedő lírájának legszebb, legmaradandóbb darabjai hiánytalanul belekerültek a gyűjteménybe. Az ilyen kiadás gazdálkodik jól irodalmunk szociális örökségével, mert nem elégszik meg a mű társadalmi szándékával, tartalmi igazságaival, hanem mérlegre teszi a művészi megvalósítás, az eredeti tehetség és esztétikai érték szempontjából is a teljesítményt. Gábor Andor életműve szigorú esztétikai mérték szerint válogatva megáll az időben, s az olvasó szemében a korábbiakhoz képest még emelkedik is. Ezzel és Diószegi András jól népszerűsítő utószavával az *Erélyes légia* jó szolgálatot tesz a szocialista hagyományok megőrzésének és terjesztésének. (Szépirodalmi Könyvkiadó 1967.)

BÁRDOS PÁL

ZALKA MÁTÉ: AZ ÉNEKLŐ BÖRTÖN

Zalka Mátét az emigrációbeli írótlárs, Illés Béla mutatta be a hazai olvasóknak az *Officina* 1945-ös füzetsorozatában. A bemutatott író és hadvezér nem láthatta újra a sokszor visszaálmódott szatmári tájat, helyette csak írásai terhettek haza a „kis házába”.

Doberdó című regénye, amely itthon először 1947-ben jelent meg, méltán tette ismertté nevét. E regény torzóban maradt folytatásának (*A bolygók visszatérnek*) tavalyi megjelenése után, az író halálának 30. évfordulója alkalmával újabb írásai találtak utat a magyar szocialista irodalom kezdetei iránt érdeklődőkhöz. Az *éneklő börtön* c. gyűjteményben közölt írások egy része ugyan már megjelent korábbi válogatásokban

(1952, 1954), több mint felük azonban csak most válik hozzáférhetővé.

Az írások sora az első nagy háború indulását ábrázoló korai elbeszéléstől (*Verecke*, 1918) a közvetlenül a spanyol földre való indulás előtt írt *Őszi történet*-ig terjed. Az író e feltehetően utolsó alkotásában a szovjet haza védelmére készülő Vörös Hadsereg hadgyakorlata kapcsán még elmond egyet a sok-sok polgárháborús történetből. Az elsőtől egy újabb világháború előképeig csak a hadicselekmények kívánczoltak volna az író tollára? Nem. Zalka valóban sokat foglalkozott a háborúval, különösen a polgárháború neves és névtelen hőseinek nagyszerű tetteivel, témái azonban nem szűkültek teljes egészükben ezekre. Egy

sajátos „egyoldalúságot” mégsem nehéz felfedeznünk elbeszéléseiben. Valamennyi a *nagy témához*, a munkásosztály nemzetközi harcához kapcsolódik. Az írásokon végighúzó vörös fonal az igen gyakran nevezett *világforradalom* és a proletár szolidaritás gondolata. Ez hatja át a porosz katonaműnderba bújtatott munkást 1871 májusában (*Franz Schulz*, 1923–24), az 1923 szeptember után fasiszta börtönökbe került bolgár forradalmároknak még álmában is segítőkezet nyújtó vöröskatonát (*Goldobin. Jefim indítványa*, 1926), a hamburgi felkelésben életét áldozó munkásfiút (*Hans adóssága*, 1926) s a Sanghaiban kommunistává váló angol közkatonát (*Csalhatatlan jelek*, 1927) egyaránt.

Sok elbeszélése foglalkozik világháborús élményeivel és a magyar internacionalisták harcával. Nem kevésbé foglalkoztatja a hazatértek sorsa, a Kis Gáboroké, akiket Horthy országában az internálótábor és a napszám várt. A *Nem olyan könnyű* (1932) c. elbeszélés hőstét, Sós Danit pl. nyolcévi távollét után csendőrök kísérik haza a Tisza-menti Atádra. A kanászlegényből lett malomgépész a földre vágyó és árverésektől rettegő faluban kommunista pártsejtet alakít, irányítja a gróf, vitéz Sabóczy segédjegyző és a nagygazdák elleni küzdelmet. A falu társadalmának alapjaiban reális képét adja az író, a végkicsengésből mégis úgy tűnik, hogy eltúlozza, forradalmibbá varázsolja a helyzetet. A romantikus felzési nádasban gyülekező elvtársak már-már Esze Tamás kurucaira emlékeztetnek.

A címadó novella (1927) az *árvulást*, az eszmefeladást mutatja be, azt a lehetetlen helyzetet ábrázolja, amelybe Haculek detektívfióknok kerül, amikor egykori elvtársait kellene sakkban tartania. Haculek „elvtárs” gyenge volt mindig, gyenge most is: beleegyezik abba, hogy a politikai foglyok az In-

ternacionáléval köszöntsek a forradalom évfordulóját. Az író ötlete igen eredeti, de kevésbé hihető. Az osztályárulás egyébként is vissza-visszatérő gondolat e művekben. Zalka megveti a „burzsoázia lábait előtt fetregő pincskutyá szociáldemokratát” (1932). Ítélete a faszizmus körülményei között egyre tarthatatlanabb merev elkülönülés tükröződése. Egyik utolsó írásában ugyan már összetettebb módon ábrázolja a nácizmus elleni harc szükségét (*Frau Geschke háborúba készül*, 1935), arra azonban, hogy tollal is magáévá tegye a népfrontpolitikát, nem volt lehetősége. Pedig magáévá tette. Ezt *tetteivel* bizonyította.

A húszas-harmincas évek szovjet mindennapjairól szóló novellák között találunk néhány társadalmi gondokat tükröző, kiemelkedő alkotást. Felvillan előttünk a nepmanok világa, a már-már gazdasági bűnözővé vált egykori polgárháborús veteránból lett trösztigazgató vívódása, a polgári világ maradványainak utóélete (*Purgatórium*, 1929; *Orvtámadás*, 1929). Nem kis együttérzéssel ír „a mi turistává vedlett elvtársunk”-ról, aki a mindennapos „szkloka”, az értelmetlen

civódások miatt otthagynva a hivatalát, visszalátogat Perekopra, hősi harcainak egykori színhelyére. Az előadás anekdotikus, a probléma valódi (*Vendégségben a halhatatlanoknál*, 1930).

A két kötet az író *csaknem összes* elbeszélését, illetve kisregényét tartalmazza. (Vö. Rejtő István: *Zalka Máté kéziratok hagyatéka* [Bp. 1966].) A válogató Rét Rózsa nem pótolhatta a hiányzó magyar Zalka-monográfiát, a kritikai kiadásoknál megkövetelt adatközlő jegyzeteket sem kérjük számon tőle. Egyet azonban igen. Indokolatlanul elhagyta az első megjelenések feltüntetését. Ezeknek az írásoknak pedig sajátos sorsuk volt, amely szervesen hozzánk tartozik. Egy részük orosz nyelven jelent meg először, sokat pedig New Yorkban, Párizsban és Kassán adtak ki. A mai olvasónak, aki már-már a múlt dokumentumaiként is kezelheti Zalka írásait, ezek többet mondtak volna a megírás pusztá dátumánál.

A gyűjteményhez Hidas Antal írt lírai hangú, magvas előszót: (*Magvető Könyvkiadó 1967.*)

RUSZOLY JÓZSEF

ILLÉS BÉLA: LÖVÉSZÁROKBAN

A *Lövészárokb*an annak az ötven évnél élethű, mindig a valóság tényeivel dolgozó krónikája, amely a szocializmus felépítésének sorsformáló küzdelmében fogant; s amelynek első, világtörténelmi jelentőségű győzelmét éppen napjainkban ünnepli a haladó gondolkodású emberiség.

„Élethű krónikát” írtam, s ezt a kifejezést itt most

valóban szó szerint kell értenünk: mert Illés Béla nemcsak tanúja volt az eseményeknek — ő végigharcolta-küzdötte ezt a sorsformáló fél évszázadot, hitével és legjobb tudásával járult hozzá a szocialista eszme győzelméhez. Ez a tény adja tehát a *Lövészárokb*an emberi, művészi hitelét; a kötetben szereplő imponáló gazdagságú publicisztikai

anyag, a cikkek, beszámolók, karcolatok valósághoz kötött őszinteségét.

S mindemellert rávilágít egy másik útra is: az író útjára, amely kezdeti bizonytalankodásaival, világnézeti félszégével megküzde ma már követendő példaként áll nemzedékünk előtt. Hozzá kell tenünk: a való élet szolgálta itt is a harcteret az önmagával-önmagáért vi-